

спільні зусилля можна забезпечити збереження та розвиток національної ідентичності у найважчі часи.

Література

1. Матвієнко О. Актуальні проблеми формування національно-культурної ідентичності студентської молоді України в умовах воєннополітичних та інформаційних викликів XXI століття. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/38266/Matviienko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 20.03.2024).

2. Журба К. О. Формування національної ідентичності зростаючої особистості в умовах воєнного стану: досвід експериментальної реалізації. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/16_2018/10.pdf (дата звернення: 20.03.2024).

3. Бойко С. Формування національно-культурної ідентичності українського суспільства: сучасні виклики і загрози. URL: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/421> (дата звернення: 22.03.2024).

Заяць Олександр
(м.Миколаїв)

УКРАЇНСЬКИЙ ФОЛЬКЛОР: ДУХИ ПРИРОДИ ТА ВІРУВАННЯ ПРАЩУРІВ

Досліджено різноманітність українського фольклору. Проаналізовано вірування наших пращурів, обряди проти духів та для їх прихильності.

Український фольклор визначається своєю різноманітністю та фантастичністю. Фольклор формувався в Україні протягом багатьох століть. Його відображення можна побачити у піснях, повір'ях, казках, легендах, обрядах. Кожний персонаж є унікальним: зі своїми рисами, характером, здібностями. Особливу увагу привертають до себе чарівні істоти української міфології, а саме духи природи.

Наші предки вірили, що усе у природі: вода, дерева, вітер, погода, пори року має свою волю та розум, мали певні магічні здібності. Так і з'явилися духи природи. Про них почали складати казки, пісні, приказки й та ін., тим самим розвиваючи культуру України й передаючи ці знання наступним поколінням. З культурної спадщини ми можемо дізнатися у що вірили люди тих часів, які саме духи природи допомагали людям, які завдавали шкоди, а які були нейтральними до людей.

Лісовик (лісун, гайовик, лісовий пан) – господар лісу, його захисник та хранитель. Наші предки вірили, що коли ліс досягає великих розмірів, то у нього з'являється своя воля, яка матеріалізується у дух і знаходиться у ньому. Чим «сильніший» був ліс, тим могутнішим ставав лісовик. Це дух-одинак.

Лісовик міг легко змінювати свою подобу: стати таким же високим як найвище дерево у лісі, або загубитися у траві перетворившись на мурашу. З легкістю перетворюється на лісні рослини. Також може перетілюватися й у тварин або птахів, зазвичай це були вовки, ведмеді. Лісовик також може набувати подоби людини. Тоді він стає невисоким на зріст дідком.

Гайовик істота справедлива, тому без причини нікому не нашкодить. Щоб не розлютити Лісовика лісоруби рубали тільки пошкоджені та згнилі дерева. З Лісовиком укладалися угоди про допомогу пастухам та фермерам, а саме 24 червня – напередодні свята Купала. За віруваннями, якщо ви прийшли до лісу погуляти чи позбирати ягоди, то обов'язково треба спитати дозволу у Лісовика. 4 вересня вважають днем народження Лісовика. 27 вересня було Здвиження [1], тобто день, коли «земля двигалась до зими». Заборонялося заходити до лісу 17 жовтня, бо всі лісові духи вкладалися у сплячку і влаштовували собі навіжені проводи, під які краще не потрапляти, бо можна постраждати від сильного пориву витру, гілок тощо. Лісовик зимує у барлозі. Прокидається він на весні, коли з'являються перші проліски.

Лісовик взагалі істота безсмертна. Він не старіє і не вмирає. Та іноді й вона мусить покинути ліс. Без захисника ліс вижити не може, тому на його місце, за народними переказами, приходять новонароджене людське дитя, яке ще в утробі матері було прокляте матінкою-покриткою (відмова батька від батьківства) [1]. Щойно немовля народжується бабка-повитуха повинна мовчки передати дитя на виховання лісу.

В Українських Карпатах також проживає дехто, а саме добротний дух гірського лісу – **Чугайстер** (чугайтр, гай, снігова людина). На Бойківщині його називають просто дідом, на Рахівщині – гай, на Закарпатті – нічником.

Є легенда за якою чугайстери – це перші люди-велети, яких створив Бог за своєю подобою. Бог і вчив чугайстерів дбати не тільки про себе, а й про місце, де вони живуть. Чугайстер як і Лісовик безсмертний. Чугайстери є доволі великими – близько 2 метрів зросту. Повністю покриті шерстю – білою або чорною. Чугайстер надзвичайно чудово грає на сопілці. Усі звірі лісу збираються, щоб послухати його. Чугайстеру у карпатських лісах покірні усі звірі через його захист. Тому вони готові виконати різноманітну роботу: ведмідь дрова порубає, лис воду принесе тощо [1]. Він є пастухом і поважає інших пастухів, допомагаючи їх вберегти свійську череду від дикого звіра. Залюбки пасе на полонині кіз та вівці. Лісоруби також поважають Чугайстера. Коли варять собі їжу, то завжди залишають добрячу порцію для нього. Ставлять її високо, щоб дрібні звірі випадково не з'їли. У карпатському лісі не можна галасувати, бо це може розлютити Чугайстера й отримати в знак покарання у вигляді нападу дикого звіра чи дикий порив вітру.

Чугайстер міг втручатися у життя людей. Змінювати їх долю, допомагати скривдженим, карав злодіїв. Вміє передбачати майбутнє. Завдяки сокирі люди проводили ритуал у якому могли дізнатися своє майбутнє. Ритуал проходив приблизно так: якщо перед Чугайстером покласти сокиру вістрям в гору, а відтак схопити двома пальцями діда за плече, то він почне проситися в

обмін на пророцтво. Чугайстер захищає людей, переважно чоловіків, від спокусливих духів – мавок та повітруль, яких сам полює. Виманює їх своєю чарівною грою на сопілці. Зачаровує мавок своєю піснею, веде їх до скелі й скидає додолу, де вже чекає він сам.

Мавки (нявки, бісиці, майки) – духи поля, луку, степу. Вони тонкостанні, стрункі, мають розкішне довге волосся. Голова Мавки завжди прикрашена вінком. Вінок робиться з квітів, властиві тій чи іншій місцевості (степові квіти, гірські). Завжди вбрана в довгу сорочку, ходить босоніж. За таким описом її легко сплутати зі звичайною дівчиною, проте якщо подивитися на спину, то можна побачити: сіре серце, легені без повітря.

За давніми уявленнями, мавка – це неупокоєна душа дівчини, яка вкоротила собі віку через нещасливе кохання. Після смерті вони втрачають свою пам'ять, проте відчують тугу за коханням. Спокушаючи чоловіків, вона намагається пригасити журбу до втраченого кохання. Вона губить чоловіків, які потрапили у її оману. Нічого окрім гребня не допоможе врятуватися від мавки. Також мавками стають ті дівчата, які заблукали у лісі та зустріли таку істоту. Після розмови з нею якщо дівчина захоче, то завдяки чару навіювання, яким добре володіють усі мавки, стане мавкою. На Поліссі вважають, що мавкою стає та дівчина, яка померла чи народилася на Навському тижні.

Підмінок (підкидок, одмінок, обмінок) – нечисте дитя, народжене богинкою та відкинуте людям на заміну людського немовляти. Богинки дуже люблячи матусі, тому і віддають у більш надійні та кращі руки, тобто людям. Підміняли тих дітей, які не пройшли обряд хрещення.

Існувало багато принципів і заборон, які вберігали дитину від підміни. Вважалося, що майже всі духи бояться металу. Під колиску клали ніж, яким 7 років поспіль різали паски. Такий ніж перетворювався на магичну зброю, а називався священним. Цим ножом хрестили всі проходи, через який можна було пройти, щоб запобігти підміні. Вже за християнства, коли немовлятко тільки народилося йому одразу ж вішали освячений хрестик. Щоб запобігти підміні також вдягали на голову дитини червону шапочку. Від богинок також допомагала лялька-мотанка. Її ставили біля вікна на обличчі якого був рівносторонній хрест, який відлякує усе зло.

Водяник (водяний, водовик, водан) – дух-захисник великого водойму. Народжується тоді, коли водойм дістає щось схоже на свідомість – сукупність енергії води та її мешканців. Тому водяника можна називати сином водної стихії. Піклується про усі живі організми у воді, утихомирює стихію. Чим більша вода – тим сильніший і мудріший водяник.

У деяких переказах водяника описують як волохату істоту, у якої замість ніж – риб'ячий хвіст, на спині має крихітні крила, волосся руде, має маленькі різьки. Замість носа свиняче рило та маленькі поросячі очі. Має дуже довгу бороду. Шкіра має зеленуватий колір.

Пращури вважали, що на його самопочуття та зовнішність впливали фази місяця. За молодого місяця це неповоротний дідок, а у повний – жвавий

добродій. Саме періоди його активності несуть небезпеку для людини. Також небезпечні Навський тиждень, Купальна ніч, час цвітіння жита.

Водяник дуже чудово перевтілюється: може ставати колодою, різноманітною рибою, конем, коровою, свинею і навіть собакою. Може обертатися і на людину. Від людини його можна відрізнити по воді, яка постійно капає з нього. Улюбленим заняттям є їзда верхи на сомові. Через це сома називають чортовим конем.

Наші пращури знали, що водяника треба поважати та задобрювати. Щоб не було повенів, затоплених лугів, нищення хліба, щоб добре нерестилася риба тощо. Тому якщо ви перебуваєте біля води, то треба принести невеличкий гостинець. Ним може бути жменька тютюну, скибка хліба, вино або пиво. Це все кидалося чи виливалося у воду зі словами «Прийми, водане, мою жертву» [1]. Узимку спить, прокидається 2 квітня, на берег виходить 7 квітня.

Водяник ще той жартівник. Для своїх жартів він використовує перевтілення. Перетвориться на сома і дасть себе упіймати, а як рибалки притягнуть до човна вдарить човен так, що той перевернеться разом з рибалками. Якщо ж розлютити водяника, то сила водної стихії досягне вас. Греблі будуть розбиті, перевернуться млини, заплутає усі сіті. Щоб утихомирити водяного проводили наступний ритуал: кобилячу голову закопували біля греблі чи під млином. Таким чином водяника вдавалося угамувати.

Отже, персонажі українського фольклору дійсно дуже різноманітні, зі своїми здібностями та характером. Вивчаючи персонажів українського міфу, ми можемо побачити як наші предки поважали духів, задобрювали, проводячи різноманітні ритуали, для отримання благословення у господарстві. Загалом український фольклор має велике значення для розвитку української культури та складової культурної спадщини.

Література

1. Корній Д. Чарівні істоти українського міфу. Духи природи. Дара Корній: худ. А. Канкава. Х. : Віват, 2021, 320с. (Серія «Оберіг», ISDN 978-617-7246-02-1).